

Riksintresse för kulturmiljövården

Ericssberg (D29)

Ericssbergs slott, foto KBT

KUNSKAPSUNDERLAG

(2015-01-23)

Vården

Kunskapsvärde

I Stora Malm är det möjligt att följa landskapsutnyttjande och det äldsta jordbrukets utveckling genom bygdens många stenåldersfynd och kända boplatser, särskilt Vråboplatsen. Tillsammans uppstår de stora vetenskapliga värden med stort informationsinnehåll om ett av Mellansveriges tidiga bosättningsområden.

Stora Malm och Ericssberg visar hur ett gods satt sin prägel på landskap, markanvändning, bruksformer och bebyggelsens lokalisering och struktur. Det storskaliga odlingslandskapet speglar Ericssbergs dominans över området och den medvetna planering som präglar godsets drift och organisation.

Inom godsets domäner ligger ett stort antal olika typer av jordbruk, utgårdar, arrendegårdar och torp med tillhörande bebyggelse. Jordbruksenheternas organisationsform och bebyggelsens utformning har varierat över tiden. Här finns standardiserade arbetarbostäder, likartade torpstugor och mangårdsbyggnader som tillkommit under 1900-talet. Jordbruket och byggnaderna speglar gårdarnas ställning och sociala samt ekonomiska villkor för de människor som verkat och levt under godset.

Ericssbergs gods berättar om ägande och maktförskjutning över tiden, från ordinära järnåldersgårdar till två dominerande medeltida sätesgårdar som slås samman och utvecklas till ett av Sörmland rikaste och mest betydande gods.

Ericobergs slottsmiljö med dess rika byggnadsbestånd som omfattar bostäder, ekonomi- och verksamhetsbyggnader speglar herrgårdslivets slutna värld, organisation och utveckling från 1600-talet till idag. Byggnaderna är mycket välbevarade och har unika arkitektoniska och konsthistoriska värden. Godsets planmässiga form och placering av byggnader för olika arbetare och olika funktionsområden med finstall, park med orangeri, ladugårdsområde och växthus visar på idéströmningar och arkitektoniska ideal.

Stora Malms kyrkomiljö visar hur godset Ericoberg präglade kyrka och socknens administrativa centrum genom uppförandet av bl.a. en påkostad sockenstuga och kyrkstall. Miljön bär godsets färger. Ericobergs inflytande märks även genom att de som patronatskyrka bekostade ombyggnationer samt kyrkskolan från det sena 1800-talet. Kyrkogårdens grupperingar av gravstenar speglar ovanligt väl alla de olika sociala grupper av människor som levde sina liv under Ericoberg.

Forssjö är en bruksmiljö där det är möjligt att följa hur verksamheten förändrats över tiden och anpassats till nationella intressen och samhällsekonomiska förändringar. Vid bruket har det bedrivits kvarnverksamhet, kanonsmide, tackjärnstillverkning och sågverksamhet. Till miljön hör ett rikt och byggnadshistoriskt intressant byggnadsbestånd, från bruksgård uppförd för arbetskraften till kol- och järnlador som utformats för sina respektive funktioner. Byggnaderna har stora arkitekturhistoriska värden.

Stensjö var häradets administrativa och ekonomiska centrum under en lång period och uppvisar en rad byggnader som vittnar om platsens administrativa roll och andra funktioner. Miljön är väganknuten och har en stark autentisk prägel där de enskilda byggnaderna som är av stort byggnadshistoriskt intresse uppvisar arkitektur- och samhällshistoriska värden.

Landsvägen förbi Stensjö liksom vägarna på åsarna i området har lång kontinuitet och visar på viktiga huvudstråk genom Sörmland. Vägarna i socknen berättar om vägnät som reglerats för att förstärka godset som centralpunkt och alléer som planterats för att binda samman godset med underlydande produktionsenheter som Forssjö och de stora gårdarna Valla, Stenta, och Fågelö.

Upplevelsevärde

Vid Vrå är det möjligt att på ett pedagogiskt sätt uppleva en av Mälardalens tidiga stenåldersboplatser. Undersökta husgrunder ligger framtagna och i anslutning till dessa finns en rekonstruerad fornby med stenålder som tema.

I Stora Malm och vid Ericoberg är det möjligt att uppleva hur ett storgods har satt sin prägel på ett samhälles hela struktur från stort till smått. De öppna fälten visar på godsets stordrift, alléerna visar vägen från gods till brukningsenhet. Gårdar som brukats under Ericoberg omfattar stora ekonomibyggnader och rader av arbetarbostäder. Tillsammans med de allékantade vägarna bildar de viktiga landmärken i det öppna landskapet. Alléerna är viktiga för områdets natursköna prägel.

På längre avstånd från godset återfinns först arrendegårdar och sedan torp, miljöer med enhetlig och väl sammanhållen bebyggelse som har stora miljöskapande värden. Arrendegårdarnas och torpens bostadshus och ekonomibyggnader speglar tydligt och på ett pedagogiskt sätt de boendes ställning och produktionens omfattning.

Ericobergs slottsmiljö är unik genom sitt rika byggnadsbestånd och trädgårdsanläggning. Här är det möjligt att röra sig i och uppleva en högre ståndsmiljö präglad av stora konstnärliga och arkitektoniska kvaliteter. Parken och Ericobergssjön bidrar till områdets natursköna prägel.

Stora Malms kyrkomiljö illustrerar ett storgods inflytande och betydelse för utvecklingen av socknens administrativa centrum. Byggnaderna i kyrkomiljön är påkostade och deras färgsättning som följer Ericsbergs färger visar tydligt på kopplingen till godset. Kyrkan och övriga byggnader uppbar konst- och arkitekturhistoriska värden. Kyrkogården berättar om alla de människor som levt under Ericsberg och på ett pedagogiskt sätt kan man förstå den enskilda människans plats i godsets hierarki.

Forssjö bruk är en välbevarad bruksmiljö med flera byggnader som på ett pedagogiskt sätt speglar sin tillkomsttid och funktion. Byggnaderna, sjön och vattenfåran bildar en miljö med stor attraktionskraft.

Vid Stensjö är det möjligt att uppleva ett äldre häradscentrum, en knutpunkt med koppling till den äldre landsvägen. Byggnaderna är påkostade och har prägel av stenhus i staden och deras utformning är av stor betydelse för upplevelsen av miljöns koppling till centralmakten. Miljön som helhet är mycket välbevarad med autentisk prägel. Miljön visar på ett pedagogiskt de olika funktioner, uttryckt genom byggnaderna, som hörde till ett häradscentrum på landsbygden före dessa funktioner helt överfördes till stadsmiljöer.

Genom Stora Malm leder flera vägar med förhistoriskt ursprung. Flera av områdets vägar följer de natursköna åsbildningar som leder genom området. Vid Tolmon och på Ericsbergsåsen är åsryggen smal och brant och vägen är spännande med autentisk prägel samtidigt som den erbjuder fina vyer över sjöarna och det öppna landskapet i området. Tols grav från bronsåldern bidrar till förståelsen av färdvägens betydelse genom tiderna.

Bruksvärde

Miljön vid Vrå har stor attraktionskraft som fornby med skolverksamhet.

Ericsbergs gods har stora värden som rationellt drivet storgods med storjordbruk och skogsbruk. Ericsbergs gods är en slottsmiljö med stor attraktionskraft som besöksmål och unik boendemiljö. Tillsammans skapar den brukade odlingsmarken och bebyggelsemiljöerna förutsättningar för en god boendemiljö och levande landsbygd.

Vid Jättorp i öster ligger en välbesökt golfbana.

Mål för att tillgodose riksintresset

- kunskapsvärde, upplevelsevärde och bruksvärde

Stenåldersmiljöerna och övriga fornlämningar ska värnas.

Det öppna landskapet som erbjuder utblickar över framträdande alléer och gårdar ska behållas. Det ska vara möjligt att färdas utmed de autentiska, ålderdomliga och slingrande vägsträckningarna.

Det ska vara möjligt att förstå och uppleva Stora Malms kyrkomiljöns karaktär av sockencentrum. De sammanhållna och autentiska bebyggelsemiljöerna vid Stensjö och Forssjö och jordbrukslandskapets gårdar och torp ska vårdas och brukas på ett sådant sätt att deras karaktär består. Området ska fortsätta att vara en attraktiv boendemiljö.

Det innebär att:

- Fornlämningar bevaras enligt KML.
- De öppna odlingsmarkerna inte exploateras för bebyggelse eller planteras med sådan gröda att de öppna utblickarna försvinner.
- De ålderdomliga vägsträckningarna rätas inte eller breddas så att den övergripande upplevelsen av dem förändras.

- Alléerna i området bevaras.
- Värdefulla utpekade bebyggelsemiljöer, Ericsbergs slottsmiljö, Forssjö och Stensjö samt kyrkomiljön, gårdar och torp underhålls med stor varsamhet och på ett sådant sätt att deras karaktär inte försvanskas.
- Nyttillkommande bebyggelse inplaceras och utformas så att förståelsen och upplevelsen av bebyggelsemiljöernas särdrag inte går förlorade eller försvåras. Nyttillkommande bebyggelse underordnas landskapsbilden och befintlig bebyggelse.

Beskrivning

Naturgeografi

Landskap präglat av Köpingsåsen som förgrenar sig i en sydlig och en nordlig åsrygg med två mellanliggande dalgångar. Den södra dalgången har riktning västnordväst till ostsydost med Kårtorpssjön, Ericsbergssjön och Ericsbergsån i dalgångens botten. Sjöarnas norra sida kantas av en brant sluttning. Från Kårtorpssjön sträcker sig en mindre dalgång mot sydost med Fårnaskärret och sjön Enbågen. Den norra delen av området domineras av en bred dalgång med nordnordvästlig till sydsydostlig riktning där vi finner Stora Malms centrala jordbruksbygd. I dalgångens botten ligger Stensjön samt våtmarker vid Vrå och Valla. Södra sidan kantas av den höjdsträckning som följer Ericsbergs dalgång och sjösystem. Norra sidan av Stora Malm kantas av Köpingsåsen, en av Sörmlands mest betydande grusåsar. Området där de två åsarna möts kallas för Tolmon. Söder om Ericsberg vidtar Kolmårdens skogsklädda höjdområden. Sjöarna i området är förbundna med varandra och ingår i Nyköpingsåns vattensystem.

Dagens landskapsbild

Det öppna odlingslandskapet mellan grusåsarna framstår som en öppen, mjukt böljande slätt. På höjderna ligger gårdar med stora ekonomibyggnader som bildar riktmärken i det öppna landskapet. Till gårdarna hör arbetarbostäder som ligger på rad utmed de terränganpassade vägarna. Vägarna är ofta kantade av alléer i anslutning till gårdslägena. Vid flera gårdar finns ett yngre mangårdshus placerat en bit ifrån den övriga bebyggelsen. Runt den öppna odlingsmarken, i skogskanten, skymtar man torpstugor. I sänkorna mitt i åkermarken ligger Stensjön och två återställda våtmarker med vattenblänk som utgör viktiga blickfång.

Den södra åsryggen är mycket skarp till sin profil med en ålderdomlig vägsträckning som erbjuder fina utblickar över Ericsbergs slott och odlingsmarkerna utmed sin norra sida.

Dagens brukande

Storskaligt jordbruk och skogsbruk med Ericsbergs gods som största enhet.

Dagens bebyggelsestruktur

Nästan hela Stora Malms socken har hört till godset Ericsberg som satt sin prägel på bebyggelse och markanvändning i området. Bebyggelsen ligger glest i landskapet och består av "utgårdar", arrendegårdar och torp.

Ericsbergs gods

Ericsberg bär sitt namn efter riksrådet friherre Eric Carlsson Gyllenstierna som övertog gården 1637 och lät uppföra en ny huvudbyggnad på den plats där Pintorps sätesgård tidigare legat. Byggnaden var ursprungligen ett tre våningar högt gavelhus. Vid slutet av 1600-talet lät sonen Christoffer Gyllenstierna bygga till slottet, möjligen efter ritningar av arkitekten Mathias Spihler, varigenom det omdanades till ett palats i karolinsk barock med fyra framspringande flyglar och säteritak. Troligen har Nicodemus Tessin den äldre varit delaktigt i slottets utformning genom att utforma ritningarna. Byggnaden utformades med inspiration från Riddarhuset i Stockholm. Slottet var färdigt runt 1687 och återfinns på bild i "Suecia Antiqua et Hodierna" av Erik Dahlberg. Slottet är gulputsat med vita detaljer. Inredningarna är mycket påkostade med utsökta detaljer. Bland annat märks takmålningar från Ehrenstrahls ateljé, ett slottskapell, ett ångbad med kupol och

stuckaturer av Carove samt en bassäng i marmor. I slottet ligger Ericsbergs bibliotek. Till miljön kan även knytas historien om Pintorpafrun som skall ha plågat de anställda och ”spökat”. Till historien knyts några av de tidiga ägarhustrurna, bl.a. Beata von Yxkull, gift med E.C. Gyllenstierna som namngav slottet.

Corps de logi flankeras av fyra flyglar vilka är samtida med slottet. Till slottet hör en stor fransk park anlagd under 1800-talet med ett orangeri. Orangeriet är uppfört vid 1800-talets mitt i tegel och gjutjärn, en nyhet för den tiden som gjorde det möjligt att uppföra luftiga och smäckra konstruktioner.

Från Överby leder en rak, två kilometer lång allé fram till och förbi godset vidare till skogskanten i söder. Nära mangården ligger ett ridhus i gulmålat trä och ett gulputsat finstall. I söder ligger ”Södra ladugården” en vitputsad byggnad från 1800-talet som tillsammans med en loge, vagnslider och ett ståtligt timrat magasin bildar en sluten stallbacke. I dess närområde ligger en kalkugnsruin och Ericsbergs skola uppförd 1900.

Till Ericsberg hör även Djulöfors kvarn från 1782, invid Åkforsån norr om slottet. På udden på den gamla sätesgårdens tomt ligger ett gulputsat bostadshus i två våningar från 1700-talets slut, ett stall, en timrad bodlänga, ett magasin och ytterligare bostadshus. Invid dammen ligger en smedja och en snickareverkstad uppförda i sten med gul puts. På ömse sidor om allén ligger stora gulputsade tvåvåningshus som fungerat som tjänstebostäder och ekonomiutrymmen.

Utgårdar

Jordens upplåtelseform har gett form åt bebyggelsen. På de gårdar som legat under godsets eget bruk präglas bebyggelsen av flera stora arbetarbostäder och mycket stora ekonomibyggnader samtidigt som manbyggnad saknats. Ekonomigårdar och arbetarbostädernas bebyggelsestruktur och placering i förhållande till Ericsberg visar på en noggrant genomtänkt planering av produktionsenheten. Arbetarbostäderna är från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal och ligger ofta på rad utmed vägen. Till fägårdarna hör ladugård, magasin, loge och vagnsbyggnader och maskinhus. Byggnaderna är från sekelskiftet 1800 – 1900 och är ofta mycket stora vilket speglar produktionen. Mer moderna inslag är silos och stora garage samt specialiserade stallar. Vägarna mellan godset och utgårdarna är ofta kantade av alléer som knyter dem samman i landskapet.

Vid Fågelö finns en grupp arbetarbostäder, kallad ”Byn”, som omfattar sex vitputsade bostadshus på rad med tre timrade bodlängor mot trädgården. Här ligger även ”Bygget” med ytterligare två bostadshus och flera ekonomibyggnader där den stora stenladugården från 1872 är särskilt framträdande. Vid Valla ligger tre faluröda arbetarlängor på rad utmed den allékantade vägen. Innanför dessa ligger flera mycket stora ekonomibyggnader. I samband med att flera av de större gårdarna blev arrendegårdar tillkom mangårdsbyggnader för arrendatorer; vid Fågelö 1902, vid Stenta 1910 och vid Valla år 1934. Dessa sena mangårdsbyggnader har placerats en bit ifrån den övriga arbetarbebyggelsen.

Arrendegårdar

Till Ericsberg har det hört ett stort antal arrendegårdar. Arrendegårdarna Tybble, Remna och Jättorp runt Stensjön uppvisar vanlig gårdsbebyggelse med husen grupperade runt manbyggnaden. Byggnaderna är i en våning, faluröda och i regel uppförda under sent 1800-tal. Vid Jättorp, idag golfklubb, finns det kvar en äldre parstuga från tidigt 1800-tal och två timrade flyglar. Ett timrat stall och loge bidrar till en väl sammanhållen gårdsbild. Byggnaderna är idag renoverade och kompletterade med ny bebyggelse för att uppfylla golfklubbens behov. Vid Remna ligger en skola och en lärarbostad (idag privatbostad) uppförda i nationalromantisk stil. Runt Kårtorpssjön och Ericsbergssjön finns flera arrendegårdar med standardiserad utformning, de är från tidigt 1900-tal och omfattar ett bostadshus i en och en halv plan med brutet tak och en ladugård med loge och kanske ytterligare någon mindre bod. Ex. på denna typ av arrendegårdar finns vid Stora Fräntorp, Gaveln och Väggen.

Området vid Ericsberg skiljer sig från många andra gods i Sörmland genom att husen bytts ut successivt. På andra håll har den äldre bebyggelsen bevarats från tiden före skiftena och aldrig ersatts av nya hus.

På många jordbruk under Ericsberg har de äldre bostadshusen ersatts under 1910- och 20-talen med nya manbyggnader med brutet tak, exempel på detta finns vid Stora och Lilla Fräntorp, Väggen och Hänniketäppan. Flera torp har kvar äldre byggnadshistoriskt intressanta torpstugor och bodar, t.ex. vid Rävviksstugan och Henrikstorp. Vid Tolmons Grindstuga och vid Berget kan man uppleva gulputsade enkelstugor och parstugor.

Stora Malms kyrkomiljö

Stora Malms kyrkas äldsta delar uppfördes troligen vid mitten av 1200-talet. Den då uppförda kyrkan var ovanligt stor jämfört med andra samtida kyrkor i Sörmland, nästan dubbelt så stor. Kyrkan bestod ursprungligen av ett långhus och ett smalare, möjligen rakslutet kor. Det äldsta kyrkorummet saknade fönster i norr och täcktes av ett platt brädtak eller var öppet upp till takstolen. Under 1300- och 1400-talet skedde en rad ombyggnationer, kyrkan fick sakristia och koret breddades. Något senare tillkom ett vapenhus. Dagens kyrka präglas av de till- och ombyggnationer som skedde under 1700-talet då kyrkan blev patronatskyrka till Ericsberg. Den som bar kyrkans ekonomi och därmed ansvarade för kyrkans underhåll fick rätt att tillsätta präst. Patronatsrätten upphävdes 1922. Under 1700-talet fick kyrkan en färgsättning, gult med vita omfattningar, som följde Ericsbergs färger.

Vid kyrkan ligger en sockenstuga från 1761, ursprungligen magasin, som även fungerat som folkskola från 1847 och som småskola från 1872. Samtidigt som denna byggnad blev småskola invigdes en ny folkskola invid kyrkan, bekostad av greve Bonde vid Ericsberg. Den s.k. Kyrkskolan fick ett tidstypiskt utförande med frontespis, gulmålad träpanel och stora takutsprång. Här finns även ett välbevarat och påkostat kyrkstall från 1789. Byggnaden är ovanligt stor för att vara ett kyrkstall, uppförd i gråsten och vitputsad med en överbyggnad av faluröd träpanel och försedd med plåttak. I norr ligger prästgården från 1789 uppförd i tegel. Miljön som helhet speglar tydligt kopplingen mellan kyrka och godset Ericsberg uttryckt i en likartad färgsättning.

Kyrkogården med dess sammansättning av gravstenar förtjänar en kort kommentar. På kyrkogården finns gravstenar av mycket olika karaktär som sedvanligt är, här märks dock tydligt ett stort antal modesta gravstenar, med näst intill likartad utformning och resta under 1800-talets andra hälft. De är små och enkla och resta för en person, såväl män som kvinnor. Många blev relativt gamla men deras gravstenar låter ana att de levtt ensamma. De har dock fått en gravvård av sten. På flera står det Ericsberg, eller namnet på någon annan ort som hört till godset. Ända in i döden har det varit Ericsberg som ansvarat för dem. Vid flera av stenarna står idag gröna skyltar som efterfrågar anhöriga, annars kommer stenarna att tas bort. Bland övriga gravstenar är det möjligt att följa kusk, barnmorska, arrendatorer och andra yrkesgrupper vid godset. Vid sidan om dessa finns även adelsfamiljerna Bonde och Hildebrands gravar och gravkor.

Forssjö bruk

Miljön vid Forssjö bruk är en representativ bruksmiljö med verksamhetsanknutna byggnader och tidstypiska bostäder. Centralt i området låg tidigare en masugn som revs 1995. Norr om vägen ligger kraftstationen från 1899 samt järn- och kolbodas med gråstensväggar som vänder gavlarna mot vägen.

Till miljön hör en bruksgård med flyglar, uppförd som bostäder till brukets arbetare. Huvudbyggnaden är från 1786, flyglarna från 1788 respektive 1791. Byggnaderna har ljusgul puts och vita slätputsade hörnmarkeringar och fönsteromfattningar. I den norra flygeln fanns tidigare en skolsal som även används som samlingslokal för ortens arbetar- och frikyrkorörelse.

Stensjö

Byggnaderna vid Stensjö omfattar ett tingshus från 1760 där häradsrätten för Oppunda härad låg 1765-1882. I samma hus låg Sparbanken mellan 1849 och 1881. Huset är kvadratisk, i två våningar med tälttak med gul puts och vita omfattningar. Strax intill ligger ett identiskt hus som är uppfört betydligt senare. Byggnaderna bär Ericsbergs färger. Invid den gamla landsvägen ligger ett stall/vagnsbod från 1796, med tjocka tegelväggar, grå puts, brant pulpettak och tjärade portar. Byggnaden har en mycket specifikt utformning. I öster ligger ett stort bostadshus i två våningar med brutet tak från 1796. I detta hus låg handelsboden. I nordväst ligger bränneriet, en låg byggnad med hög putsad nederdel och rödmålat överstycke. Byggnaden präglas av två höga smala skorstenar. Till miljön hör även en torpstuga och flera ekonomibygnader från 1800-1900-talen.

Historiska skikt

Stenålder

Under äldre stenålder var Stora Malms socken öar i Litorinahavet på vilka stenålderns människor vistades. Moränhöjderna i nordväst var det första större landområdet i Sörmland. De sandiga markerna erbjöd goda förutsättningar för odling. Utmed Köpingsåsen finner vi några av de första bofasta som bedrivit jordbruk. Vid Vrå ligger en uppmärksammas bosättning som delundersöktes på 1930-talet. Boplatsen var mycket fyndrik med bl.a. mer än 40 kg keramik och 3 husgrunder. På 1990-talet har det undersökts mycket ovanliga gravar från stenåldern med rikt fyndmaterial. Platsen har fått ge namn till den s.k. Vråkulturen. Idag finns en liten fornby och ett antal skyltar i terrängen vid Vrå.

I Stora Malm har det framkommit mer än ettusen stenverktyg från ett antal olika platser inom hela Stora Malms socken. De måste ses som indikationer på ett stort antal bosättningar i området under stenåldern.

Bronsålder

Under bronsålder tycks området näst intill ha varit obebott om man ska utgå från kända fornlämningar. I området finns någon enstaka grav som kan knytas till denna tid. En av dessa är Tols grav, på Tolmon som ligger på norra slutningen av åsen. Den är en skeppsformad stensättning som är mer än 30 meter lång och fem meter bred. Gravformen är relativt ovanlig. Tols grav ska ses i relation till Drottning Glysas grav som ligger en mil västerut utmed Köpingsåsen i ett liknande läge. De är av samma typ, Drottning Glysas grav är dock avsevärt större. Dessa gravar visar inte bara på att det funnits bosättningar i närområdet under bronsålder utan framför allt visar de på åsens betydelse som färdväg redan under bronsålder.

Järnålder

Under järnålder tycks det åter ske en expansion i området synlig genom ett mindre antal gravfält med gravar av yngre järnålderskaraktär. Gravfälten anger att järnålderns bebyggelseenheter varit relativt små. Gravfältet ligger vid Tybble, Fågelö, Valla och Djulöfors gamla bytomt. Det finns dock skriftliga uppgifter om ytterligare sex gravfält och fyra runstenar, varav en som stått vid Djulfors finns kvar och är upprest vid Ericsberg. Uppodlingen var mycket omfattande i området under 1800-talet vilket kan ha medfört att många gravar och kanske hela gravfält odlats bort. Till förhistorisk tid hör även den väg som följer åsryggen utmed Eriksbergssjöns norra strand och som fortsätter österut på åsen via Tolmon.

Medeltid

Under medeltid var större delen av socknen frälsejord under sätesgårdarna Pintorp, Djulfors och Djula. Stora Djulö, söder om dagens Katrineholm dominerade socknen fram till 1600-talet. Kyrkan uppfördes på 1200-talet och bestod då av långhus och kor. Under den senare delen av medeltiden byggdes vapenhus och sakristia.

1600-talet

På 1600-talet sammanfördes Pintorp och Djulöfors till en egendom. Rester av Djulöfors finns kvar på åsen och omfattar grunder och en källargrop. Kant i kant med den tidigare sätesgården ligger Stora Malms största

yngre järnåldersgravfält. 1637 övertog Erik Carlsson Gyllenstierna Pintorp genom arv. Han lät uppföra den nya huvudbyggnaden på Pintorps plats. Under hans sons tid kom godset att utvidgas genom köp och byten. I samband med att godset fick en ny huvudbyggnad tillkom namnet Ericsberg. 1600-talets nya bebyggelse fick en mycket påkostad utformning.

På Ericsbergs marker finns flera avhysta bytomter som hör samman med godsbildningen. I de flesta fallen tycks de äldre byarna, åtminstone ortnamnen, ha fått en fortsättning på en annan plats, men då med rollen som utgård, d.v.s. driften låg under godset. Till godsets tidiga framväxt hör även de reglerade vägarna som planlagts för att binda samman godset med sockencentrum och kyrka samt med de största brukningsenheterna. Vägarna är ofta raka och kantas av alléer. Alléerna visar att gårdarna hör till Ericsberg.

I öster vid Forssjösjön var förutsättningarna för vattendriven verksamhet mycket goda och redan på 1500-talet fanns det en kvarn på platsen. Med tiden tillkom såg och på 1670-talet finns det noterat en stångjärnsmedja som lades ner redan 1684, medan kvarn och såg fortlevde.

1700-1800-talet

1700-talet var en expansiv tid på Ericsberg och i Stora Malm som satt en rad olika spår. Ericsbergs gods utökades i stor omfattning och kom att omfatta 80 mantal vid mitten av 1800-talet. Hela socknen motsvarade 85 mantal. En stor del av den centrala jordbruksmarken, bl.a. tidigare åkrar till byarna Stenta och Valla, brukades direkt av Ericsberg medan de perifera gårdarna var arrendegårdar. Vid Ericsbergs slott anlades en park av franskt snitt med ett orangeri i gjutjärn i fonden av parken. Parken omges av en vällagd mur.

Stora Malms kyrkomiljö fick sin prägel under 1700-talet. Kyrkan byggdes om under 1700-talet då den fick en korsarm mot söder och en sakristia. Ericsbergs ägare fick patronatsrätt till kyrkan år 1777 som tack för sina gåvor till kyrkan. Invid kyrkan ligger ett klocktorn av trä från 1732. Vid sockencentrum finns ett sockenmagasin från 1761. Invid kyrkan ligger prästgården från 1787. Merparten av byggnaderna runt kyrkan har samma färger som Ericsberg, gult och vitt. Här finns ett kyrkstall från 1789, en skola från 1872. Vid Skräpetorp sydost om kyrkan ligger fattigstugan, ett putsat hus med brant takfall, sannolikt från 1700-talet.

Under 1700-talet utvecklades Forssjö till den bruksmiljö som orten har karaktär av än idag. 1748 fick Ericsberg rätt att anlägga en hammare vid Forssjö. Några årtionden senare uppfördes en bruksgård med bostäder för arbetarna. Under slutet av 1700-talet och 1800-talet tillkom ytterligare bostäder och byggnader med olika funktioner vid bruket. Vid Forssjö anlades en masugn 1838-39 för att producera tackjärn utifrån Ericsbergs egna malmfyndigheter, vid framför allt Skalundagruvan. Masugnens betydelse ökade och den tidigare smidesverksamheten kom att minska.

Stensjö var Oppunda härads huvudort under 1700-talet. Här passerade vägen mellan Nyköping och Örebro och häradstinget samlades på gästgivaregården. 1764 byggdes ett tingshus och flera administrativa funktioner kom att hamna här. Vid mitten av 1800-talet fanns här lanthandel, sparbank, apotek, bränneri, barnmorska, fjärdingsman och en marknadsplats. På 1880-talet flyttade bank och ting till Katrineholm som anlades som järnvägssamhälle och tog över rollen som huvudort. Gästgiveri och skjutsstation fanns kvar fram till 1920-talet. Det stora vita huset är uppfört som handelsbod för Forssjö bruk 1796. Här finns även hållstallet från 1798 och bränneriet kvar. Tidigare passerade vägen norr om gården där det ännu står en milsten.

1900-talet

När Forssjö masugn stängdes 1911 kom bruket att inrikta sig på sågverksamheten. Redan 1897 var sågverksamheten så betydande att man uppförde en linbana mellan Forssjö och den nya järnvägsstationen i Katrineholm. Linbanan användes framför allt till att frakta timmer men även säd. En stor del av timret gick till en lådfabrik i Katrineholm. Linbanan togs ur bruk 1940.

Under tidigt 1900-tal skedde en förändring i jordbruksdriften i det avseendet att flera av de gårdar som tidigare brukats direkt under godset övergick till att fungera som egna enheter, arrendegårdar. Under 1900-talet blev Fågelö, Stenta och Valla arrendegårdar. Gårdarna runt Ericsbergssjön och Kårtorpssjön får ny standardiserad bebyggelse och drivs som arrendegårdar.

Vid Valla och Stensjö etablerades två lanthandlar under 1930-talet. Byggnaderna är uppförda i funkisstil och ligger helt nära den landsväg som passerar. De fungerar idag som privatbostäder.

Värdetext 1987

Ericsberg: Herrgårdslandskap kring storgodset Ericsberg med huvudbyggnad i karolinsk barockstil och underlydande gårdar och torp. Under godset låg sedan 1685 Forssjö, där vattenkraften givit upphov till järnbruk med masugn och såg. Stora Malms kyrkby med sockenmagasin, kyrkskola, stallar och prästgård. Gammalt administrativt centrum med tingshus vid Stensjö- Stenåldersboplatz vid Östra Vrå. Äldre vägnät.

Historiska näringar

Vattenfallen vid Djulfors och Forssjö har drivit kvarnar och sågar. Vid Forssjö har det även funnits hammare, masugn och senast ett sågverk.

Kommunikation

I området finns ett vitt förgrenat vägnät där huvudstråken följer åsryggarna på ett terränganpassat sätt. Gravfält intill vägarna anger att de har förhistoriskt ursprung. Vägen förbi Stora Malms kyrka och Stensjö kantas av flera milstenar av kalksten som visar att vägen var huvudväg under 1600-talet. I området finns även långa, helt raka vägar som anlagts av godset och som ofta kantas av alléer som tydligt visar att gods och gårdar är sammanbundna.

Samhällsfunktioner

Stensjö har varit ett lokalt centrum från mitten av 1700-talet till sent 1800-tal genom att en rad administrativa och samhällsrelaterade funktioner funnits på platsen, t.ex. tingshus, lanthandel, sparbank, apotek, bränneri, barnmorska, fjärdingsman och en marknadsplats.

Makt

Adelns

Vems landskap

Området har tillhört Ericsbergs gods under flera århundraden vilket satt sin prägel på bebyggelsen och landskapet med dess allékantade vägar. I Stora Malm är det möjligt att följa en rad olika sociala grupperingar från adeln till statarna, dels genom områdets bostadshus, dels genom gravstenarna på kyrkogården.

Visuella/historiska samband

Bebyggelsen har typisk placering i landskapet, från Ericsbergs slott på en höjd invid en sjö, till de stora brukningsenheternas lägen mitt i åkermarken och de små torpen i periferin där åker möter skog. Mellan brukningsenheterna leder ett till delar reglerat vägnät som kännetecknas av att det kantas av alléer som binder ihop gårdarna och andra viktiga platser i socknen med Ericsberg. Ett annat kännetecken är den gemensamma färgsättningen som sätter sin prägel inte bara på herrgårdsmiljöns byggnader utan även på husen vid Stensjö och kyrkomiljön. Byggnaderna och kyrkan har ljusgul puts med vita omfattningar.

Koppling till naturgeografi

Stenåldersmiljöerna återfinns i hög grad i anslutning till de sandiga åsarna och närliggande områden med lättare jordarter. Vägarna har förhistoriskt ursprung och de viktigaste vägarna följer åsryggarna som leder genom området. Ericsberg är placerat invid en sjö i ett framträdande läge. Gårdarna mitt i den goda jordbruksmarken, torpen där lerjordarna möter moränmarken.

Administrativa uppgifter

Namn och identitet: Ericsberg (D29)

Kommun: Katrineholms (En perifer del av området berör Flens kommun)

Socken: Stora Malms

Karaktärstyp: Herrgårdslandskap, slottsmiljö, bruksmiljö, stenåldersmiljö

Karaktärsord: Stenåldersboplatser, stenåldersfynd, stenåldersgravar, yngre järnåldersgravfält, herrgård, herrgårdslandskap, alléer, bruksmiljö, utgård, arrendegård, torp, sockencentrum, häradscentrum, kyrkomiljö, ålderdomliga färdvägar.

Befintliga skydd

Fornlämningar, 2 kap. KML

Byggnadsminne, 3 kap. KML Ericsberg

Kyrkligt kulturminne, 4 kap KML: Stora Malms kyrka

Riksintresseområde för kulturmiljövården 3kap.6§ MB

RI naturvården, 3 kap.6§MB, Tolmon – Akforsån, Kårtorp

Natura 2000 (4 kap 8§MB), Kårtorp

Naturresevat, Tolmon

Biotopskydd för ädellövsskog, alléer, vattendrag.

8 kap 13, 14, 17 PBL – bebyggelsen

Uttolkning av gräns 2014

Riksintresset omfattar hela landskapsrummet kring Ericsbergs slott. I sydöst ingår båda sidorna av Ericsbergsån. Området omfattar även flera stenåldersboplatser och stenåldersfyndplatser som tillsammans bildar en sammanhängande stenåldersmiljö.

Tid	Bebyggelse	Markanvändning	Kommunikation	Samhällsideologi Makt/sociala	Karaktärsområden/ -lämningar Illustrationsförslag
Stenåldern	Mer än 1000 fynd av stenverktyg från socknen Vråboplatsen		Köpingsåsen träder fram		Stenverktyg Vrå
Bronsålder	Tols grav antyder bosättningar i området		Tols grav invid Köpingsåsen		Tols grav
Järnålder	Små järnåldersgravfält Ortnamn med -sta, -by och naturnamn		Färdvägar på åsarna med gravfält intill		Gravfält vid Djulöfors
Medeltid	Pintorps och Djulöfors sätesgårdar		åsvägar	Sockencentrum med Stora Malms kyrka	Stora Malms kyrka Platsen för Djulöfors sätesgård
Nyare tid – 1600-tal	Kvarn vid Forssjö Ericssbergs gods etableras och uppförs Utgårdar med arbetarbostäder		Reglerat vägnät mellan godsets delar	Godset som en egen värld	Alla delar som ingår i Ericssberg
1700-tal	Stensjö – häradets centrum, med ting, handel och service	Forssjö bruk med protoindustriell verksamhet	Se ovan Vägnätet organiseras, milstolpar	Gods, bruk, tingsplats	Ericssberg, Forssjö, Stensjö
1800-talet	Se ovan, Ericssbergs park och orangeri anläggs Arrendegårdar och torpexpansion, standardiserade arbetarbostäder		Se ovan	Kyrkskolan uppförs	Kyrkskolan, orangeri
1900-talet	Två lanthandlare tillkommer, utgårdarna blir arrendegårdar och får manbyggnad	Forssjö masugn stängs – sågverket tar över	Landsvägen får delvis ny sträckning Linbana från Forssjö till Katrineholm	Katrineholm växer fram	Nya manbyggnader på gårdarna